

KASTEEL KATERN

Mei 2011 ■ jaargang 13 ■ nummer 33

KOM NAAR DE DAG VAN HET KASTEEL

13 JUNI 2011

KASTEEL EN DE VERBEELDING
KASTEEL EN DE VERBEELDING

Op de Dag van het Kasteel zijn er op vele locaties
kastelen, buitenplaatsen, ruïnes en
kasteeltuinen te bezoeken.

Nederlandse
Kastelenstichting

Voor meer informatie: www.kastelen.nl

COLOFON

Kasteelkatern is een uitgave van de Nederlandse Kastelenstichting en verschijnt 4 keer per jaar.

Redactieadres Kasteelkatern
Nederlandse Kastelenstichting
Markt 24
3961 BC Wijk bij Duurstede
T 0343-578995
F 0343-591403
E info@kastelen.nl
I www.kastelen.nl

Eindredacteur
dr. F. Vogelzang

Redactie
mevr. drs. J.M.M. Wielinga
mevr. drs. L.D. Wessels

Aan dit nummer werkten verder mee
mevr. drs. S. Jansen
mevr. drs. C.C. Meulemans
mevr. drs. C.S.C. Prinsen-Avenarius
drs. A. Griffioen
F. Theeven

Omslag: Poster 'Dag van het kasteel 2011'.

Ontwerp: Nika Grafische Vormgeving
Vormgeving: Alphons te Beek

Druk: GVO grafisch bedrijf B.V.
Ponsen & Looijen te Ede
Oplage: 2500

De NKS aanvaardt geen verantwoordelijkheid voor ingezonden stukken en behoudt zich het recht voor om ingezonden stukken zonder opgaaf van redenen te weigeren. Aan alle artikelen wordt de meeste zorg besteed, maar de ervaring heeft geleerd dat desondanks fouten niet geheel te voorkomen zijn.

Kasteelkatern is een uitgave van de NKS en wordt gratis toegezonden aan de begunstigers en relaties van de stichting.

U kunt uw reactie of artikel sturen naar hierboven genoemd adres. Mocht u teksten uit deze uitgave willen overnemen, neemt u dan contact op met de redactie.

De uiterste datum voor het opleveren van kopij voor het volgende nummer is: 15 juli 2011.

De volgende uitgave van Kasteelkatern verschijnt in september 2011.

VAN DE REDACTIE

Het kasteel verbeeld!

De Dag van het Kasteel 2011 kent als thema 'Kasteel en Verbeelding'. Zo'n thema is heel breed op te vatten. Kastelen zijn bij uitstek monumenten die tot de verbeelding spreken, van kinderen, van volwassenen, van kunstenaars en van geleerden. Er komt met een visioen van de middeleeuwen naar boven, met stoere ridders, schone jonkvrouwen in hoge torens, zware muren en imposante poortgebouwen. Galopperende ridders laten hun dapperheid zien in het toernooi, toegejuicht door rijk geklede edelvrouwen. De dag wordt groots afgesloten met een copieuze maaltijd. De tafels kreuken onder het vele wild, de exotische vruchten en de rijkelijk vloeiende drank. Dit beeld zien we terug in honderden films en televisieseries en heeft voor een groot deel onze beleving van de middeleeuwen bepaald. Ook latere kunstenaars werden geïnspireerd door kastelen. Legio zijn de zeventiende- en achttiende-eeuwse schilderijen met in de woeste natuur op de achtergrond de maanbeschenen bergtop met kasteeltorens, een half overwoekerde ruïne met muurresten en vervallen torens. Over die ruïnes wordt door de NKS een groot onderzoek uitgevoerd, waarvan u in dit nummer van Kasteelkatern al een eerste verslag kunt lezen. Nog steeds liggen veel kastelen wat verscholen achter

bomen en hagen, zich spiegelend in hun slotgrachten en vijvers, vrolijk wapperende vlaggen boven de torens. Deze verborgen schatten zijn toegankelijk voor publiek op de Dag van het Kasteel. Op 13 juni kunt u eens achter deze geheimzinnige muren een kijkje nemen.

Soms is er bijna niets over van een kasteel en hebben de onderzoekers naar ons erfgoed eveneens hun verbeelding nodig. Zo werden bij Schoorl uitbraaksleuven gevonden, die kunnen wijzen op de aanwezigheid van een kasteel in de grond. In Nederland mag je niet zomaar gaan graven, dus hopelijk komt er nog aanvullend onderzoek, om te bepalen of het daadwerkelijk om een burcht gaat en welke vorm deze burcht had. Nu lijken landschappelijke resten te wijzen op een ronde burcht, maar geheel zeker is dat niet. Als een burcht verdwijnt, worden de grachten en het eiland vaak niet onderhouden en in de loop van de jaren blijft dan bijna vanzelf een ronde vorm in het landschap over.

Kortom, de verbeelding is voor publiek en wetenschap van groot belang bij de beleving van kastelen! En wilt u voorkomen dat kastelen straks alleen nog maar in onze verbeelding bestaan, meldt u dan aan als donateur van de NKS!

Dat kan op www.kastelen.nl.

— — — — —
Ruïne van het kasteel Egmond. getekend door Roelant Roghman, in 1646-47.

KASTEELRUINES IN NEDERLAND

TUSSEN ROMANTIEK
EN ZAKELIJKHEID

door Fred Vogelzang

Het thema van de Dag van het Kasteel is 'Kasteel en Verbeelding'. Misschien wel het meest tot de verbeelding sprekend zijn de ruïnes van kastelen. De romantische overwoekerde resten van vroegere glorie prikkelen de fantasie. Maar hoe moeten we omgaan met die ruïnes?

Dit artikel is gebaseerd op het NKS-rapport « Vera Driessen, *Do [not] enter. De publieksontsluiting van kasteelruïnes in Nederland* », binnenkort te raadplegen via www.kastelen.nl/wetenschap

Fred Vogelzang is
wetenschappelijk medewerker bij de NKS

Romantiek

Tijdens de Romantiek gingen kunstenaars en dichters op zoek naar het 'sublieme', de het normale bestaan overstijgende ervaring. De ongerepte natuur, ongebreidelde natuurkrachten zoals gletsjers, de woeste zee en overweldigende vergezichten zoals in de Europese hooggebergten moesten de mens dicht bij God en zijn schepping brengen. Dit sublieme gevoel zakte later af tot wat meer sensatiebelust zoeken naar wat we nu 'kicks' zouden noemen en dat nam onder meer de vorm aan van griezelromans, waarin door demonen bezeten monniken bloedbaden aanrichtten op maanbeschenen kerkhoven en in duistere kasteelruïnes, vaak een voorouderlijk slot waarin onuitsprekbare gruwelen hadden plaatsgevonden.

Bij de Romantiek speelde een voorliefde voor de middeleeuwen een rol. Waren de zeventiende en achttiende eeuw de periode van de ratio, van de Verlichting, waarin het verstand en de menselijke rede de instrumenten waren om het leven en de wereld te kunnen doorgronden, nu werd meer aandacht geschonken aan het gevoel als kennisbron. In de middeleeuwen zouden de mensen directer in het leven hebben gestaan en onderhielden ze een mystieke relatie met de natuur en het bovenaardse. Die terugkeer naar het meer 'natuurlijke' is heel duidelijk zichtbaar in de tuinstijl. De symmetrische Franse stijl, die wilde laten zien hoe de mens de natuur beheerste en haar wil kon opleggen, maakte plaats voor de Engelse of landschappelijke stijl, waarin meer 'natuurlijke' gebogen lijnen, plotselinge doorkijkjes en andere effecten werden toegepast om de wandelaar in een contemplatieve stemming te brengen. Door de bouw van follies, kleine gebouwtjes, werd de geest geprikkeld om (literaire) verbanden te leggen, te associëren en emoties te ondergaan. Vaak waren die follies kasteelruïnes, die niet alleen verwezen naar de middeleeuwen maar ook naar de tijdelijkheid van het bestaan. Dit gevoel van sensatie is door Jane Austen in 'Northanger Abbey' in de tijd zelf al geparodiëerd.

Ruïnes

Ook in Nederland genoten ruïnes de populariteit van de romantici en eigenlijk is die bijzondere romantische connotatie van ruïnes nooit meer overgegaan. Ruïnes spreken nog steeds sterk tot de verbeelding, maar helaas wil dat niet zeggen dat we altijd even zuinig met onze ruïnes omgaan.

Er zijn vele redenen waarom een kasteel tot ruïne is vervallen. Veel kastelen zijn bijvoorbeeld tijdens de Tachtigjarige Oorlog door geweld zwaar beschadigd geraakt en niet meer opgebouwd. Omdat de kosten van onderhoud te hoog waren zijn andere in de loop van de achttiende en met name de negentiende eeuw door hun eigenaren

verlaten. Deze kastelen verdwenen ieder jaar een beetje. Door de omwonenden gebruikt als steengroeve, overwoekerd door klimop en andere planten, kennen ze een lange doodstrijd. Ook de Tweede Wereldoorlog heeft diverse kastelen tot een ruïne gereduceerd: soms door direct oorlogsgeweld als beschietingen en bombardementen, soms door vandalisme van de ingekwartierde soldaten. En dan is er het altijd aanwezige gevaar van brand, waardoor ook nu nog een kasteel aan vernietiging ten prooi kan vallen. Er zijn tientallen ruïnes in Nederland, in verschillende stadia van verval. Van sommige, zoals kasteel Duurstede in Wijk bij Duurstede, zijn nog grote delen aanwezig, andere bestaan nog slechts uit wat amper herkenbaar muurwerk, zoals Mathenesse in Schiedam.

Er is veel discussie over de omgang met deze ruïnes. Moeten we ze aan de natuur prijsgeven en ze langzaam laten verdwijnen? Of moeten we ze juist consolideren zodat ze in ieder geval in de huidige toestand behouden blijven? Is het beter om niet al te zwaar beschadigde bouwdelen te restaureren en de ruïne weer 'beleefbaar' te maken? Of is het de uitdaging om een aantal van deze steenhopen te herstellen tot hun volle kasteelglorie? Dat is onderwerp van een langdurig onderzoek door de Nederlandse Kastelenstichting, dat ook aansluit bij de maatschappelijke discussie en onderdeel vormt van het NKS-onderzoeksprogramma Hergebruik van kastelen. In het eerste deel van dit onderzoek hebben we een aantal beheerders van ruïnes en deskundigen ondervraagd over hun mening. In een vervolg onderzoek zien we wat de bezoekers en de omwonenden wensen voor 'hun' ruïne. Daarover zult u in een later nummer van Kasteelkatern lezen, in dit artikel gaan we in op de ideeën die bij de direct betrokkenen leven.

De onderzoeksobjecten

Voor dit onderdeel van het ruïneonderzoek zijn vijf casestudies uitgevoerd. Het eerste object is het bischoppelijk kasteel van David van Bourgondië in Wijk bij Duurstede. Het kasteel Duurstede duikt aan het begin van de veertiende eeuw in de bronnen op. Beroemd wordt het kasteel als de Utrechtse bisschop David van Bourgondië er – noodgedwongen, na conflicten met de stad Utrecht – zijn residentie van maakt en het slot uitbreidt met onder meer een grote ronde toren, die voor die tijd zeer luxueus werd uitgevoerd. Aan het einde van de zestiende eeuw verliest het kasteel zijn defensieve functie, omdat Wijk bij Duurstede door moderne vestingwerken wordt omgeven. In de eeuwen daarna helpen de inwoners van Wijk zich regelmatig aan stenen van het verlaten kasteel en komt de ruïne in een neerwaartse spiraal terecht. In het begin van de negentiende eeuw raken ook de vestingwerken van de stad buiten gebruik.

De landschapsarchitect J.D. Zocher wordt ingehuurd en legt rond de stad een romantisch landschapspark aan, waarin de ruïne van het kasteel als beeldbepalend element gaat fungeren, je zou bijna kunnen zeggen: als folly. Duurstede bestaat dan uit de grote Bourgondische toren, een vierkante donjon en veel muurresten op een eilandje. Als de gemeente in 1852 eigenaar van de ruïne wordt, woont de beheerder nog in het kasteel, maar door verdere aftakeling wordt dat onmogelijk. Het eiland wordt afgesloten voor bezoekers. Dertig jaar geleden onderging Duurstede een flinke restauratie. De torens kregen een functie als vergaderlocatie en horeca. Om de veiligheid van de bezoekers te garanderen, moesten wel maatregelen worden getroffen zoals de bouw van een – in de ogen van velen – storende brandtrap. Door de restauratie verkeert Duurstede in goede staat, zo zeer zelfs dat niet iedereen het kasteel als een ruïne ervaart, ook al omdat grote delen nog overeind staan.

Het tweede object is het ooit immense kasteel Batenburg, gelegen bij het gelijknamige stadje ten westen van Wijchen. Rond 1300 begint de familie Van Bronckhorst-Batenburg met de bouw van slot Batenburg. Door de eeuwen heen krijgt het slot verschillende gedaanten. De ronde burcht kenmerkt zich door bakstenen muren met horizontale banden van mergelsteen. Op 26 oktober 1795 steken zes Franse soldaten Batenburg in brand. De bevolking voelt vervolgens niets voor de herbouw van het kasteel en dat betekent een voortsleepende ondergang. Net als bij Duurstede krijgen de bakstenen en kozijnen van het slot een tweede leven in de huizen in de omgeving. De ruïne was in bezit van een Duitse familie en dat betekende dat Batenburg na de Tweede Wereldoorlog door de Nederlandse Staat werd geconfisqueerd, zoals zoveel Duits bezit. In 1953 wordt de ruïne overgedragen aan de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen. Er staat nog een deel van de ringmuur met uitgekraagde spietorens, de resten van drie uitgebouwde ronde torens, een torenkelder en het restant van het poortgebouw, geflankeerd door halfronde torens. De in slechte staat verkerende resten worden geconsolideerd, maar pas rond 1990 wordt een grootschalige restauratie uitgevoerd. Grote gaten in het muurwerk worden hersteld en ook de brug wordt gerepareerd. De muren worden afgedekt door plaggen, om verdere aantasting door water tegen te gaan. Net als Duurstede is de ruïne niet vrij toegankelijk.

Vorige pagina: Bourgondische Toren van Kasteel Duurstede.

Foto: Jan Derwig, 2003.

Rechts: Ruïne Batenburg. Collectie NKS.

Kasteel Asten in het Brabantse Asten is in meerdere opzichten een 'moderne' ruïne. Ten eerste stamt het kasteel dat er nu staat, pas uit de twintigste eeuw. Weliswaar wordt al aan het einde van de veertiende eeuw gesproken over een 'huis' te Asten en toont dendrochronologisch onderzoek aan dat er rond 1450 een kasteel gebouwd moet zijn, dit middeleeuwse bouwwerk was in de eeuwen daarna dusdanig vervallen, dat eigenaar baron Clemens van Hövell tot Westerflier in 1935 besluit om de bouwval te vervangen door een nieuw kasteel. De voorburcht is al die tijd wel in gebruik gebleven. Dit nieuwe gebouw blijkt geen lang leven beschoren. In 1944 wordt het door een bombardement verwoest en ook in die zin is Asten dus een moderne ruïne. Herbouw lukt niet en daarom verkoopt de baron in 1984 de overblijfselen aan een stichting. Deze lanceert vanaf 2000 plannen om het kasteel een publieksfunctie te geven. Omdat het geen middeleeuws gebouw betreft, bestaan de tastbare resten uit kwetsbaar dun muurwerk, een traptoren en wat keldermuren.

Een apart geval in het onderzoek is kasteel Schagen. Een bastaardzoon van Albrecht van Beieren bouwt in Schagen aan het einde van de veertiende eeuw een kasteel. In 1799 vindt een invasie van Engelse en Russische troepen in de kop van Noord-Holland plaats. Men verwacht een massale opstand van de Nederlanders tegen de Franse bezetter, maar die blijft achterwege. De Russen en Engelsen worden teruggeslagen en kasteel Schagen is een van de tonelen waar de strijd woedt. Het kasteel ligt er daarna flink beschadigd bij en de eigenaar, de familie Van Oultremont besluit het te verkopen. De voorburcht komt in handen van particulieren en in 1826 wordt het kasteel tot op de fundering afgebroken. De gemeente Schagen heeft sinds 1811 twee hoektorens in gebruik als gevangenis en cipierswoning en neemt de torens in eigendom over. Daarom blijven de torens als enige staan, zij bieden later onderdak aan twee kleine musea. Het kasteelterrein wordt een archeologisch monument en functioneert als begraafplaats en als park. Dan komen er

plannen om het terrein toegankelijk te maken en het slot in historische luister te herstellen. Omdat er te weinig bouwhistorische informatie beschikbaar is, is een fantasiekasteel in nostalgische stijl opgebouwd, dat in 2002 is geopend.

Het laatste object is het vroeg veertiende-eeuwse slot Daelenbroek in Limburg. Rond 1600 is dit een flinke vierkante burcht met hoektorens. Dan echter raakt het verzeild in de oorlog met de Spanjaarden en komt behoorlijk gehavend uit de strijd. Het verval wordt door de eigenaar niet tot staan gebracht en in de achttiende eeuw besluit hij zelfs het kasteel te slopen. Op de plek van het kasteel wordt een park aangelegd. Een nieuwe eigenaar laat in 1972 onderzoek uitvoeren en repareert de voorburcht. Na de verkoop laat eigenaar Dolmans opnieuw uitgebreid bouwhistorisch en archeologisch onderzoek doen. Op basis daarvan besluit hij het kasteel te restaureren. De nog bestaande kelders worden bruikbaar gemaakt en langzaam verrijst het oude kasteel op zijn grondvesten. In de reeds bewoonbare delen is horeca gevestigd.

Visies op ruïnes

In het kader van het onderzoek hebben we een aantal kasteel- en monumentendeskundigen en eigenaren en beheerders van ruïnes gevraagd naar hun ideeën rond de omgang met en de toekomst van kasteelresten. Daar kwamen interessante gedachten uit voort maar ook hoge verwachtingen. Zo zijn de betrokkenen er allemaal van overtuigd, dat een ruïne op vaste tijden moet worden opengesteld, zodat belangstellenden deze monumenten kunnen bezoeken. Rondlopen is niet voldoende. Een ruïne speelt een belangrijke rol als lokale identiteitsdrager en moet dan ook beleefbaar zijn en educatief ontsloten worden. Alleen dan weet de bezoeker wat hij ziet. Om de beleefbaarheid te vergroten, is het in stand houden van authentiek bouw materiaal van groot belang. Er moet dus zorgvuldig met de fysieke resten worden omgesprongen.

Toch hangen de wensen rond het gebruik van een ruïne sterk af van de fysieke omstandigheden en het soort eigenaar. Stichtingen met een ideëel doel bijvoorbeeld stellen de beleefbaarheid en de educatie voorop, terwijl overheden en particuliere eigenaren meer commerciële of 'nuttige' manieren van gebruik voorstaan. Vaak echter wordt een combinatie nagestreefd, wat niet altijd eenvoudig uit te voeren is. Het slot te Schagen heeft een commerciële maar ook een culturele functie en wordt bovendien gezien als een belangrijke trekpleister in het historische hart van Schagen. Het kasteel dient de lokale identiteit te belichamen en dat terwijl het huidige kasteel historisch gezien niet authentiek is. Opvallend genoeg

krijgen de enige oorspronkelijke elementen, de torens en de daarin gevestigde musea, relatief de minste aandacht. De publieksfunctie is dus belangrijk, maar dat botst vaak met het streven naar het behoud van de authentieke bouwmassa en de daarop aanwezige natuur. Deze natuur zorgt voor de romantische beleving maar tast de bouwkundige resten aan en maakt de ruïne soms letterlijk onzichtbaar. De ruïne kan zijn functie als uitdrukking van de lokale geschiedenis, als een identiteitsicoon van de regio en als informatief en educatief monument niet vervullen zonder kennis bij de bezoeker. Die kennis moet voor een deel afleesbaar zijn aan het monument. Aan de andere kant staat een gestripte en schoongemaakte ruïne de romantische beleving en het gevoel met iets ouds en bijzonders te maken te hebben behoorlijk in de weg. Die beleving wordt vaak niet gemakkelijker als er wandelpaden en loopvloners worden aangelegd en informatieborden worden geplaatst. De sfeer kan ook nogal worden bedorven door onoordeelkundige plaatsing van een bezoekerscentrum of cafetaria met de bijbehorende reclame. En dan het publiek zelf. De aanwezigheid van zoveel rondwandelende mensen veroorzaakt niet alleen slijtage aan het kasteel en dwingt de eigenaar tot het aanleggen van allerlei veiligheidsvoorzieningen, de bezoeker die een romantische en verstilde ruïne verwacht en wordt geconfronteerd met honderden dagjesmensen zal snel voor de herrie vluchten terwijl de bezoeker die juist komt voor de gezellige drukte met picknick en een riddertoernooi, bij een afgelegen overgroeide steenklomp teleurgesteld huiswaarts keert. De keuze is telkens wat het kasteel eigenlijk zou moeten zijn. Is het een historische relikwie, die langzaam in de tijd oplost, is het een commerciële en recreatieve trekpleister, belichaamt het de lokale geschiedenis en identiteit of is het een combinatie van natuur en cultuurbeleving? De meeste ruïnes kunnen niet aan al deze tegengestelde eisen voldoen.

Wanneer er weinig resten aanwezig zijn, is het noodzakelijk de bezoeker uit te leggen wat er te zien is. Alleen voor een deskundige zijn die paar stukken muurwerk nog 'te lezen'. Om te voorkomen dat ook deze resten verdwijnen, moet er aan consolidatie worden gedaan. Aan de andere kant van het spectrum is er de neiging om niet alleen de resten te herstellen, maar ook verdwenen onderdelen weer op te bouwen, soms zoals bij Daelenbroek als reconstructie van het oorspronkelijke kasteel, soms slechts op basis van de fantasie, zoals in Schagen. Daar is uit de vrije hand een nieuw 'historisch' kasteel gecreëerd. Daar tussen in zitten vele gradaties: van Duurstede, met herkenbare torens en muurwerk op een eiland, ingericht als vergadercentrum en eetgelegenheid, tot ruïnes die goeddeels door klimop en andere begroeiing aan het oog onttrokken zijn maar wel een sterke romantische

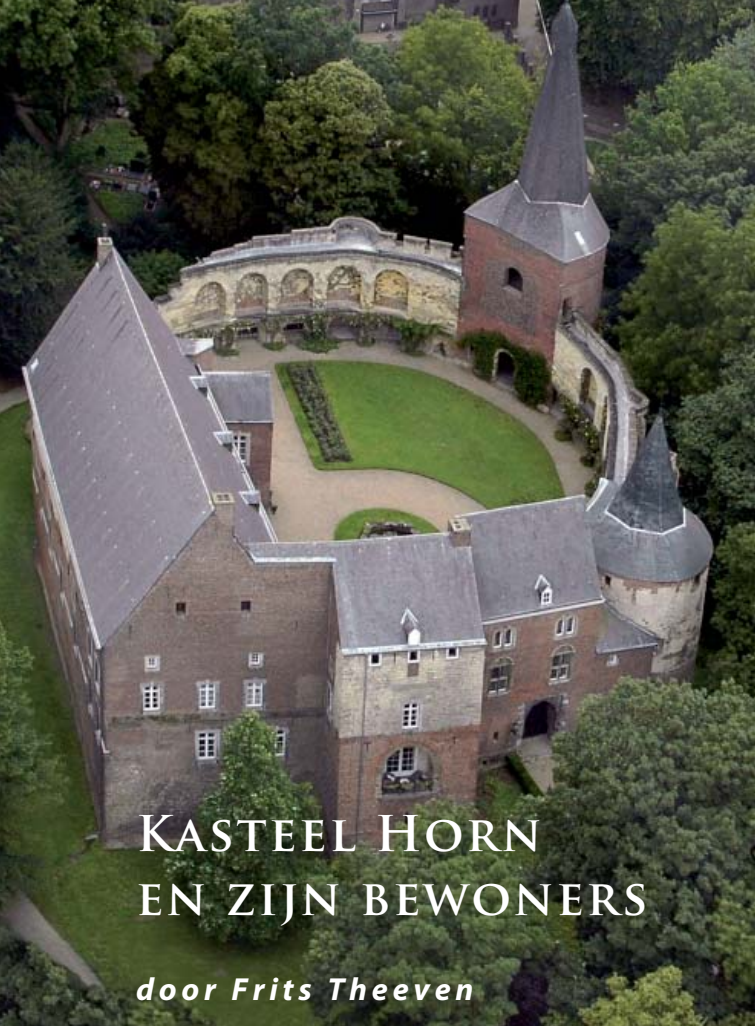
sfeer uitstralen en bijna verborgen in het landschap liggen.

De omgang met ruïnes

Hoe dus om te gaan met ruïnes? Bestaat er een succesrecept? Uit het onderzoek komt duidelijk naar voren dat de verschillen per ruïne zo groot zijn, dat van een '*one size fits all*' oplossing geen sprake kan zijn. De verschillen in ligging: in het landschap – bij een stadje, in de bebouwde kom –; de verschillen in overgebleven resten – van een paar stukken muur tot een bijna compleet kasteel – zijn van zeer grote invloed op de mogelijkheden. Dan is er ook een flink onderscheid in de wensen en mogelijkheden van de eigenaar. Particulieren die een commercieel belang hebben, stichtingen met een ideëel belang, overheden die rekening willen houden met verschillende doelgroepen.

Van de sites die behandeld zijn in het onderzoek, zijn de plannen rond de ruïnes van Daelenbroek en Asten nog niet geheel afgerond. Daelenbroek is al deels opgeknapt, Asten ligt er nog net zo bij als tien jaar geleden. Veel hangt af van het lokale draagvlak en het enthousiasme van de betrokkenen. De tijd zal leren wat van de idealen terecht komen. Kasteel Duurstede floreert als horecagelegenheid, maar laat als erfgoedsite te wensen over. De bezoeker wordt weinig mogelijkheden geboden het monument van binnen te bezichtigen, de informatievoorziening is minimaal en het romantische park verloedert. De ontsluiting van de ruïne van Batenburg is voor een groot deel afhankelijk van de huidige beheerder, die op afspraak mensen rondleidt. De eigenaar, Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen, stelt zich conservatief op en heeft geen plannen om het kasteel toegankelijker te maken en educatieve voorzieningen te verzorgen. De ontwikkelingen op het kasteelterrein in Schagen zorgen vooral voor een verbeterd stadscentrum. Daarnaast komen er meer mensen in aanraking met de lokale geschiedenis. Hoewel het terrein totaal onder de schop genomen is, en er een nostalgisch gebouw is gerealiseerd, heeft enthousiasme en samenwerking uiteindelijk gezorgd voor een bepaalde omgang met erfgoed die tot positieve resultaten leidt. De bestaande kasteelrestanten zijn bewaard, en zullen door de positieve aandacht ook behouden blijven.

Geen van deze ontwikkelingen rondom kasteelruïnes vormt hét succesrecept voor ontsluiting. In alle gevallen komt de monumentenwet, veiligheid, authenticiteitsverlies, de beperkingen van exploitatie of een lege spaarpot op een bepaald moment om de hoek kijken. Wat de vijf kastelen wél laten zien, is het grote belang van het doorzettingsvermogen en het enthousiasme van eigenaars en vrijwilligers om van een plek een beleefbare erfgoedsite te maken. ■

KASTEEL HORN EN ZIJN BEWONERS

door Frits Theeven

Het kasteel van Horn is één van de best bewaarde middeleeuwse burchten in Nederland. Als Willem II, heer van Horne in de tweede helft van de dertiende eeuw, het kasteel in zijn huidige hoedanigheid had kunnen zien, zou hij in de uit baksteen en mergel opgetrokken weermuren en de twee imposante torens moeiteloos zijn stamslot hebben herkend. Natuurlijk is er in de loop der tijden veel aan het bouwwerk veranderd, maar het dertiende-eeuwse aanzien is tot op de dag van vandaag behouden gebleven.

Frits Theeven is bestuurslid
van de Heemkunde Vereniging Horn

Een middeleeuwse burcht

De geschiedenis, die vaak zo ruw met het aan haar toevertrouwde erfgoed omgaat, heeft het kasteel van Horn ontzien. Het is niet verwoest tijdens de Limburgse Successieoorlog of bij een van de vele andere middeleeuwse conflicten. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) maakte het graafschap Horn deel uit van het neutrale land van Luik, hoewel de graaf van Horne een belangrijke rol speelde bij het uitbreken van de Opstand. Die neutraliteit betekende overigens niet dat het land gevrijwaard bleef van alle oorlogsellende. Gelukkig was Horn niet van bijzonder strategisch belang voor de strijdende partijen. Bovendien deelde Horn niet het lot van al die kastelen die tijdens de vele militaire campagnes van de zeventiende en achttiende eeuw werden belegerd, opgeblazen of in puin geschoten, zoals Valkenburg en Weert.

Evenmin is het kasteel in de nieuwe tijd onherstelbaar aangepast aan de veranderende inzichten betreffende de vestingbouw. Het had eenvoudigweg geen militaire functie meer. Dat laatste had wel weer tot gevolg kunnen hebben dat het gebouw was gesloopt om de stenen als bouw materiaal te kunnen verkopen, zoals dat bijvoorbeeld met het Nijmeegse Valkhof gebeurde.

Pas in de loop van de negentiende eeuw won de opvatting terrein dat het de moeite waard was om historische gebouwen, die hun functie hadden verloren, toch te behouden. Daarmee waren echter nog niet alle bedreigingen van de baan. In de laatste fase van de Tweede Wereldoorlog leden Midden- en Noord-Limburg grote schade, waarbij de kastelen van Kessel en Geysteren goeddeels verloren gingen. Het kasteel van Horn werd slechts licht beschadigd.

Enkele jaren later, in 1948, had er alsnog een einde kunnen komen aan de eeuwenoude burcht, door een brand die – anders dan zo vaak in vroegere tijden – niet het gevolg was van moedwil, maar van onachtzaamheid. De schade was aanzienlijk, maar niet onherstelbaar. De wederopbouw bood bovendien de mogelijkheid van bouwkundig onderzoek en restauratie. Zo werd de voormalige ridderzaal, die in de loop van de tijd was opgedeeld in kleinere vertrekken, in ere hersteld.

De oorsprong van Kasteel Horn

De eerste burcht van Horn werd mogelijk al in de tiende eeuw gebouwd op een vooruitstekende hoge oever, een zogenoemde 'horn', aan de Maas. Het versterkte huis bestond oorspronkelijk uit een in vakwerk uitgevoerde woontoren op een tufstenen fundering, gelegen op een hoogte in het landschap. Om deze toren werd, ter verdediging, een houten palissade gezet. Aan de binnenzijde daarvan werd een schuin aflopende aarden wal aangelegd. De versterking werd aan drie zijden door een steile Maasoever begrensd en beschermd. De vierde zijde werd

beveiligd door het graven van een gracht. Zo ontstond een grotendeels natuurlijke heuvel, die strategisch gelegen en goed verdedigbaar was.

Een houten palissade was onderhevig aan slijtage en gevoelig voor brand. Daarom werd deze vaak na verloop van tijd vervangen door een stenen ringmuur. Zo ook bij Kasteel Horn. Op een fundering van maaskeien werden dubbele muren in mergel gebouwd. In deze ringmuur werden vier open torens verwerkt. De torens hadden geen daken en waren even hoog als de ringmuur. De muur was aan de kant van de binnenplaats voorzien van spaarbogen, die de basis vormden voor een weergang. Onder de bogen bevonden zich schietspleten. Nadat de weergang was gebouwd, kon de aarden wal aan de binnenzijde van de palissade worden weggehaald. Hiermee was de eerste bouwphase van de stenen versterking in Horn voltooid. Deze is voor een groot deel bewaard gebleven.

De mergelstenen ringmuur bleek na verloop van jaren minder stevig dan aanvankelijk werd gedacht. Verwering van de zachte mergelsteen door weersinvloeden en geregeld terugkerend hoog water kunnen daarvan de oorzaak zijn geweest. Op basis van de maten van de gebruikte bakstenen kan worden vastgesteld dat de heren van Horne in de eerste helft van de dertiende eeuw begonnen met de bouw van een versterkt bakstenen woongedeelte, ter vervanging van de verzwakte ringmuur aan de Maaszijde.

De laatste aanpassing in de dertiende eeuw bestond uit het opnieuw verhogen van ringmuur en torens. Daarmee had Kasteel Horn de vorm van een onregelmatige ringburcht gekregen. De bouwkundige ontwikkeling van het kasteel zou zich in de vijftiende eeuw voortzetten, enerzijds als gevolg van een brand in het kasteel, maar meer nog in samenhang met de groeiende macht van de heren van Horne.

De heren en graven van Horn

In 1101 is er voor het eerst aantoonbaar sprake van een 'Engelbert van Horne' maar het duurt nog tot het begin van de dertiende eeuw voordat er duidelijke sporen te vinden zijn van de 'heren van Horne'. De eerste heer van Horne die als zodanig wordt aangeduid, is Willem I, die in 1243 de heerlijkheid Horn als leen verheft voor de graaf van Loon. In de betreffende oorkonde is voor het eerst sprake van een kasteel in Horn. Heer Willem is de bouwheer van de bakstenen ringburcht, die nu nog grotendeels bestaat.

Willem van Horne verwierf van zijn oom Dirk het land van Altena, dat strategisch was gelegen tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Holland. In de loop van de dertiende en veertiende eeuw verwierven de Hornes door erfenissen, aankopen en huwelijken een groot aantal bezittingen. In het midden van de veertiende eeuw

Boven: De ridderzaal van het gerestaureerde kasteel. Foto Hans Sweegers.

Vorige pagina: Luchtfoto van kasteel Horn. Foto Theo Peeters.

omvatten die eigendommen in de huidige gemeente Leudal, in Belgisch Limburg, in Belgisch Brabant, in Weert en omgeving, in Eindhoven en omgeving, in het land van Altena en ook nog in Noord-Frankrijk. Ze werden daarvoor belangrijke leenmannen van de graven van Loon, Gulik en Holland en van de hertogen van Brabant, Gelre en Kleef.

Door huwelijken raakten de Hornes geparenteerd aan belangrijke geslachten in de Lage Landen. De Hornes bouwden een uitgebreid adellijk netwerk op van contacten, loyaliteiten en belangen. In het midden van de veertiende eeuw bevonden de heren van Horne zich op het hoogtepunt van hun macht.

In financieel opzicht ging het de Hornes daarna minder voor de wind. Dat veranderde pas in 1448, toen een huwelijksverbintenis tussen de jonge Jacob van Horne en Johanna van Meurs, de dochter van zijn voogd en regent, de zeer welgestelde en machtige graaf Frederik van Meurs en Saarwerden, ridder van het Gulden Vlies, voor een nieuwe financiële basis zorgde. Die basis zal zeker hebben bijgedragen aan de verheffing van heer Jacob tot de eerste graaf van Horne in 1450.

Het huis van Horne stierf in rechte lijn uit op 10 december 1540, toen graaf Jan van Horne zonder kinderen overleed. Zijn titel en het graafschap had hij bij testament overgemaakt aan zijn stiefzoon Filips van Montmorency, die de beroemdste graaf van Horne zou worden. Filips werd in 1568 samen met Lamoraal, graaf van Egmond, op last van de hertog van Alva onthoofd in Brussel. Door zijn dramatische terechtstelling aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog heeft de laatste graaf van Horne een vooraanstaande plaats in de vaderlandse geschiedenis verworven. Filips overleed kinderloos, evenals zijn enige erfgenaam, zijn jongere broer Floris, die korte tijd later in Spanje werd geëxecuteerd in opdracht van de

Spaanse koning. Het graafschap viel in 1570 terug aan de leenheer, de graaf van Loon, in de persoon van de prins-bisschop van Luik.

Het kasteel werd voortaan beheerd door rentmeesters in dienst van de landsheer. De laatste rentmeester (of admodiateur, zoals hij in Horn werd betiteld), verwierf het kasteel als voormalig feodaal bezit in de Franse Tijd. Sindsdien is het kasteel altijd in het bezit gebleven van de familie Magnée.

De familie Magnée

De geschiedenis van de familie Magnée in Horn is een mooie illustratie van de toenemende rol van de gegoede burgerij in het maatschappelijke leven sinds de Franse Revolutie. De eerste Magnée kwam in Horn als een loyale ambtenaar van de prins-bisschop van Luik, dus als vertegenwoordiger van het Ancien Régime. Na een verdienstelijke ambtelijke loopbaan in Luik nam hij als rentmeester, maar in feite als zelfstandig ondernemer, de uitbating van het graafschap Horn voor zijn rekening. Nadat de Franse revolutionairen in 1795 het prinsbisdom binnenvielen en al het adellijk en kerkelijk bezit nationaliseerden, kon hij het kasteel van Horn in 1798 kopen van de Franse staat.

Robert Magnée, de huidige bewoner, vestigde zich in 1980 met zijn gezin in het voorouderlijk kasteel. Het grote landgoed kreeg de monumentenstatus en werd met respect voor de historie aangepast aan de eisen van deze tijd. Zo blijft het erfgoed behouden voor de toekomstige generaties.

Het kasteelpark

Van een aangelegd park rondom het kasteel was gedurende lange tijd geen sprake. Tot het einde van de achttiende eeuw lag het kasteel in een tamelijk open landschap. Dat was in overeenstemming met de oorspronkelijke militaire functie van de burcht, die een vrij zicht op de omgeving vereiste. Op een pentekening van Constantijn Huygens jr. uit 1675 is die vrije ligging duidelijk te zien.

In het begin van de negentiende eeuw bestond de omgeving van het kasteel vooral uit agrarisch gebied. Het waren Robert Magnée en zijn zoon Leon die in de tweede helft van de negentiende eeuw een park in landschapsstijl lieten aanleggen. De voormalige gracht werd een vijver en het terrein werd gedeeltelijk bebost. Een aantal monumentale solitaire bomen uit die tijd is bewaard gebleven.

Het park is nu grotendeels een parkbos, dat bestaat uit een oudere boomlaag met hier en daar verjonging. Onder de bomen bevindt zich een struiklaag met onder andere hulst, hazelaar, sneeuwbes en een kruidlaag. Het half open terrein bestaat uit grasland en gazon met daarin boomgroepen. Centraal in het park ligt de nu vrij

open waterpartij. Met uitzondering van paden langs de vijver is de oude padenstructuur grotendeels gehandhaafd.

In 2000 is het kasteelcomplex met omliggende landerijen aangewezen tot een historische buitenplaats. Vanwege hun ouderdom en cultuurhistorische waarde hebben het park, de Franse tuin, de moestuin en de laan een beschermde monumentale status gekregen.

Boekwerk 'Kasteel Horn en zijn bewoners'

Het is opmerkelijk dat er nog nooit een boek is verschenen dat geheel is gewijd aan het kasteel van Horn. De literatuur over de geschiedenis is beperkt tot enige verspreide publicaties. Over de bewonersgeschiedenis is de literatuur al even schaars. Het boek dat nu in de maak is heeft niet de pretentie een wetenschappelijke studie te zijn over het Kasteel Horn en zijn bewoners. Het doel dat het schrijverscollectief voor ogen stond, was om datgene wat er bekend is over de bouwgeschiedenis en de bewonersgeschiedenis, samen te brengen in één verhaal. De geschiedenis van het kasteel is daarbij zo veel mogelijk verweven met die van de bewoners.

Naast vele nieuwe foto's zijn in het boek de meeste oude afbeeldingen van het kasteel van Horn die bekend zijn opgenomen, te beginnen met de oudste, die voorkomt op de verloren gegane of althans zoekgeraakte memorietafel van Johanna van Meurs, die dateert uit omstreeks 1470.

Voor de tekst is gebruik gemaakt van oude en nieuwe publicaties en enkele ongepubliceerde studies. Daarnaast zijn oorspronkelijke bronnen geraadpleegd in onder andere het Nederlands Architectuurinstituut te Rotterdam, het Gemeentearchief van Roermond en de archieven van het graafschap Horn, die worden bewaard in het Historisch Centrum Limburg te Maastricht. Een en ander is in de verantwoording bij ieder hoofdstuk toegelicht. ■

Heemkundevereniging Horn bestaat in 2011 vijf jaar. Speciaal voor dit jubileum wordt het boekwerk 'Kasteel Horn en zijn bewoners' samengesteld en te koop aangeboden.

Het boekwerk in A4-formaat wordt in full colour gedrukt en zal uit ca. 300 bladzijden bestaan. Het wordt officieel gepresenteerd op 24 september 2011 in de ridderzaal van Kasteel Horn.

Het is vanaf die datum te verkrijgen voor de prijs van € 29,95 exclusief verzendkosten. Bij voorinschrijving betaalt u slechts € 24,95 exclusief verzendkosten en indien u vóór 15 juli 2011 inschrijft, wordt uw naam met woonplaats in het boekwerk opgenomen.

Het boek is te bestellen via de website www.heemkundehorn.nl. Daarnaast wordt een educatief project voor basisschoolleerlingen uit de gemeente Leudal opgezet, waarbij onder meer een gemakkelijk leesbaar boekje over Kasteel Horn wordt gemaakt en aan de leerlingen gratis wordt verstrekt. Ook organiseert de vereniging een tentoonstelling over Kasteel Horn en zijn bewoners. Deze is op 24 en 25 september 2011 te bezoeken.

OP ZOEK NAAR DE OUDE DOORN

door Arthur Griffioen

In april 2010 is de plaatselijke archeoloog F. Diederik bezig met een archeologische veldverkenning. Hij bevindt zich in de gemeente Bergen (Noord-Holland), ter hoogte van het dorp Schoorldam, waar men bezig is met het aanleggen van een nieuwe op- en afrit van de provinciale weg N9. Bij deze werkzaamheden zijn onder andere nieuwe sloten gegraven. Het is in het talud van deze sloten dat de heer Diederik een opmerkelijke ontdekking doet. De gemeente en de provincie worden direct gealarmeerd, waarop deze het archeologisch bureau Hollandia Archeologen uit Zaandijk vragen om een archeologische waarneming te doen. Naast scherven middeleeuws aardewerk, zijn namelijk drie eigenaardige grondsporen aangetroffen.

Arthur Griffioen is
werkzaam bij Hollandia Archeologie

Grondsporen

Deze grondsporen bestaan uit twee puinbanen met daarbuiten een brede greppel. De banen en greppel lopen parallel aan elkaar in dezelfde westoost oriëntatie. De meest noordelijke puinbaan heeft een breedte van 1,33 meter en de zuidelijke puinbaan een breedte van 1,80 meter. De greppel is op het diepste punt 1,85 meter breed. De onderkant van de puinbanen bevindt zich op ongeveer 80 cm onder het huidige maaiveld. In de zuidelijke puinbaan werd op de bodem nog één laag bakstenen van een muur gevonden. Deze gegevens doen sterk vermoeden dat de puinbanen zogenaamde uitbraaksleuven zijn. Dit soort sleuven werden tijdens de sloop gegraven om de funderingen van een gebouw te verwijderen. Dergelijke sleuven zijn te herkennen doordat zij vaak opgevuld zijn met puin en op de bodem soms nog een klein restant van de oorspronkelijke fundering bevatten.

Kloostermoppen

Op zich zijn puinbanen in een weiland niet direct een opmerkelijke ontdekking, de ouderdom van het puin is dat echter wel. Uit de uitbraaksleuven kwamen namelijk zogenaamde kloostermoppen te voorschijn. Een kloostermop is de benaming voor een middeleeuwse baksteen. Deze bakstenen onderscheiden zich van de hedendaagse bakstenen door hun grote formaat. Uit de uitbraaksleuven komt een groot aantal complete kloostermoppen te voorschijn die een gemiddelde afmeting van 29,5x14,7x6,9 cm hebben. Baksteenformaten worden in de bouwhistorie vaak gebruikt om tot een datering van het bouwwerk te komen. Door de gevonden bakstenen te vergelijken met bakstenen waarvan de datering bekend is, lijkt de fundering in Schoorldam uit de dertiende eeuw te dateren. Zo komen de gevonden bakstenen bijvoorbeeld goed overeen met de bakstenen die gebruikt zijn in het kasteel de Nuwendoorn. Dit kasteel ligt in de buurt van Krabbendam en is in de tweede helft van de dertiende eeuw gebouwd (*Van Den Berg, 2009, 41-49*). Toen de Romeinen uit Nederland vertrokken, verdween ook de baksteen. Pas in de dertiende eeuw werd deze opnieuw geïntroduceerd (*Stenvert & van Tussenbroek 2007, 91*). In de tussenliggende periode werd in hout en natuursteen gebouwd. In de dertiende eeuw was het bouwen in baksteen nog niet weggelegd voor de gewone man. In deze periode werden dan ook alleen gebouwen zoals kerken, kloosters en kastelen van baksteen vervaardigd. Dit betekent dat de dertiende-eeuwse funderingen ook van een belangrijk gebouw geweest moeten zijn. De vraag is echter: wat voor een gebouw?

Het gebouw

De afstand tussen de buitenkanten van de uitbraaksleuven is circa 28,50 meter, waardoor het gebouw een

relatief grote constructie moet zijn. De huidige sloten zijn door de uitbraaksleuven heen gegraven, waardoor de loop van de sleuven niet meer zichtbaar was. Uit navraag blijkt echter dat de uitbraaksleuven een krom verloop hadden. Dit doet vermoeden dat het gebouw een ronde vorm had. Dit is opmerkelijk omdat tussen 1150 en 1350 een ronde plattegrond de meest gebruikte kasteelvorm is (De Boer & Geurts 2002, 95). Daarnaast is ook de dikte van de funderingen opvallend. Funderingen zijn aan de onderkant veelal breder dan aan de bovenkant. Toch kan gesteld worden dat de gevonden funderingen, met een breedte van 1,80 meter en 1,33 meter, niet voor een dun muurtje bedoeld zijn. Aan de hand van deze aanwijzingen is het niet onwaarschijnlijk dat het aangetroffen gebouw een ronde burcht geweest is, waarbij de funderingen tot de ommuring behoren en de brede greppel, aan de zuidzijde van het gebouw, als gracht gezien kan worden. Maar wat doet een kasteel in een weiland in Schoorl? Om deze vraag te kunnen beantwoorden moet gekeken worden naar de locatie van de vindplaats en de historie hiervan.

Historische achtergronden

De vindplaats bevindt zich op circa 500 meter ten zuidwesten van de kern van Schoorl en ligt buitendijks tussen de middeleeuwse Evendijk en de vroegere rivier de Rekere. Tegenwoordig wordt dit deel van de Rekere gevolgd door het Noordhollandsch Kanaal. Vanaf de dertiende eeuw was ten hoogte van Schoorl een dam in de Rekere aanwezig en bij deze dam werd tol geheven. Om deze tol te kunnen heffen is uiteraard beveiliging nodig. Daarnaast vormde de Rekere vroeger de grens tussen Kennemerland en West-Friesland. West-Friesland wordt pas aan het eind van de dertiende eeuw door graaf Floris V van Holland veroverd. Tot deze tijd is het niet onvoorstelbaar dat er enige grafelijke controle in Schoorl aanwezig was. In de historische bronnen is deze militaire aanwezigheid ook te achterhalen. Zo is te vinden dat bij de aanleg van de Nuwendoor de schepen die de voorraden en manschappen aanvoerden, bij Schoorl gelost werden (De Graaf 2004, 241). Dit omdat zij niet verder de Rekere op konden varen, door de aanleg van de Schagerdam (1248) en de Rekeredam (1264). Dezelfde bron vermeldt dat er in Schoorl halverwege de dertiende eeuw een haventje en een sluis waren, waar de schepen onder dekking van springalen (grote voetbogen) gelost konden worden. Deze vermelding geeft aan dat tenminste ten tijde van de bouw van de Nuwendoor, in Schoorl een grafelijke militaire aanwezigheid was.

Een kasteel bij Schoorl

Al eerder is dan ook gesuggereerd dat bij Schoorl een kasteel of versterking geweest moet zijn. In de

bundel *Westfriesland* uit 1959 staat een artikel genaamd 'heerlijkheden in Westfriesland', van de hand van P. Noordeloos (Met dank aan de heer F. Diederik voor het verschaffen van deze informatie). In dit artikel beschrijft hij de bekende kastelen in West-Friesland en geeft hij de volgende beschrijving: 'Tenslotte werd nog op de westzijde van de Rekere, maar ten oosten van de Evendijk nabij Schoorl, op de Hoge Werf de Nyendoorn als bewaker van de noordelijke top van de Kennemerland geplaatst.'

De bovenstaande plaatsbepaling komt, opmerkelijk genoeg, precies overeen met de plek waarop de uitbraaksleuven zijn aangetroffen. Alleen is de genoemde naam voor het kasteel niet de juiste. Van de Nuwendoor weten wij tegenwoordig namelijk dat deze nabij Krabbendam gelegen is. Noordeloos geeft verder geen referenties hoe hij aan zijn informatie is gekomen, maar de beschrijving in zijn artikel lijkt aan te geven dat er ergens in de historische bronnen een verwijzing naar het terrein in Schoorl moet zijn.

Ook het literatuuronderzoek naar de locatie levert dus indicatoren op voor de aanwezigheid van een stenen huis dan wel kasteel in Schoorl in de dertiende eeuw. De naam van deze versterking is vooralsnog onbekend, hoewel Groesbeek in zijn bespreking van de kastelen in Noord-Holland ook al speculeert; dat als er een Nuwendoor (nieuwe doorn) bestaat, dit erop zou kunnen wijzen dat er ook een 'oude Doorn' geweest moet zijn (Groesbeek 1981, 291).

Uit de bovenstaande tekst kan worden opgemaakt dat nog veel onduidelijk is over de vondst in Schoorl. Momenteel is de gemeente dan ook van plan de locatie nader te laten onderzoeken, om zodoende meer duidelijkheid te verkrijgen over de aard, vorm en datering van het aangetroffen gebouw. ■

Literatuur

- Berg, G.T.C. van den, 2009: 'Huys ten nuwendoor': *Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven*. Hollandia reeks 275, Zaandijk
- Boer, P.C. de & A.J. Geurts, 2002: *Oude burchten in het nieuwe land. De middeleeuwse kastelen van Kuinre in de Noord oostpolder*, Lelystad
- Griffioen, A., 2010: *Rapportage, Schoorl, archeologische waarneming stenen huis*, Hollandia rapportage, Zaandijk
- Graaf, R. de, 2004: *Oorlog om Holland 1000-1375*, Hilversum.
- Groesbeek, J.W., 1981: *Middeleeuwse kastelen van Noord-Holland. Hun bewoners en bewogen geschiedenis*, Rijswijk
- Noordeloos, P. 1959: *Heerlijkheden in Westfriesland*. In: *West-Frieslands Oud en Nieuw*, 26e bundel, pagina 51-67
- Stenvert, R. & G. van Tussenbroek, 2007: *Inleiding in de bouwhistorie. Opmeten en onderzoeken van oude gebouwen*, Utrecht

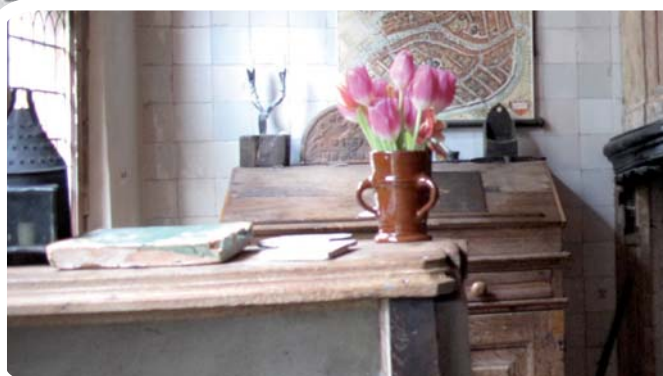
CONSERF MONUMENTENZORG

Conserf B.V. is een onafhankelijk Monumenten Adviesbureau dat zich richt op de instandhouding van monumentale panden in heel Nederland. Onze kerntaken zijn het opstellen van onderhoudsplannen, onderhoudsbegrotingen, bouwhistorische opnames en het geven van restauratiebegeleiding en advies aan eigenaren van monumentale panden. Ook voor het aanvragen van verschillende subsidies kunt u **Conserf** inschakelen.

Om een duidelijk inzicht te krijgen in de onderhoudsbehoeften en –kosten van een pand is een periodieke bouwkundige inspectie belangrijk. **Conserf** onderzoekt de bouwkundige staat van het monument en na de inspectie krijgt u een schriftelijke rapportage, waarin gebreken worden toegelicht door middel van foto's. U heeft dan een helder overzicht wanneer er wat gedaan moet worden aan het monument, en wat daarvan de kosten zullen zijn.

Conserf voert interieurinspecties uit waarbij gekeken wordt naar het hele gebouw. Schade aan interieurelementen kan vaak het resultaat zijn van bouwkundige gebreken. Denk aan de gevolgen van een lekkage in de dakgoot voor wandafwerking, muurschilderingen en lambriseringen. **Conserf** werkt met specialisten in het beheer en conserveren van roerend erfgoed met een kunsthistorische achtergrond.

Voorafgaande aan een verbouwing of restauratie van een historisch gebouw is men meestal verplicht om een cultuurhistorisch onderzoek uit te voeren. **Conserf** brengt de bouw- en cultuurgeschiedenis in kaart en geeft een helder waardeoordeel over de verschillende historische elementen van het monument en de omgeving. Het cultuurhistorisch onderzoek ligt tevens aan de basis van een goed restauratieplan.

VERBORGEN GEBREKEN, EEN ILLUSIE ARMER?

door Charlotte Prinsen-Avenarius
en Caroline Meulemans

Nederland telt vele prachtige monumenten. Rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten, maar ook onbeschermde historische panden die vanwege hun monumentale karakter het behouden waard zijn. Een buitenstaander denkt, wellicht wat afgunstig, 'wat mooi' en 'wat een rijkdom'. Dat is de illusie, opgeroepen door de fraaie buitenkant, het gebouw dat de tijd trotseert en er waarschijnlijk nog staat als wij inmiddels al niet meer leven. Hoe anders denkt de bewoner; hij ziet vooral de problemen die hij nog moet oplossen. Het onderhoud dat gepleegd moet worden, de daaraan gepaarde kosten, de opgelegde beperkingen en de moeilijke keuzes. Door deze verantwoordelijkheden verliest de monumenteigenaar af en toe die onbevangen blik op zijn eigendom.

Voorkomen is beter dan genezen

Gebrek aan tijd, geld en inzicht zijn veel voorkomende problemen bij eigenaren van monumentale gebouwen. Het onderhoud van een monument is lang niet eenvoudig. Natuurlijk wordt er bij onderhoud altijd eerst gedacht aan het exterieur. Hoe komt het toch dat het onderhoud van het interieur voor zoveel eigenaren niet zo vanzelfsprekend is? Ook bij restauraties van historische panden wordt vaak meer aandacht besteed aan het exterieur dan aan het interieur. Soms houdt men nog wel rekening met een enkel origineel element, maar het historisch interieur blijft een ondergeschoven en ondergewaardeerd kindje. Vaak is de oorzaak gebrek aan geld, of een mentale drempel om hulp in te schakelen aangezien het interieur eigenlijk privéterrein is. Maar in veel gevallen lijkt het ook een gebrek aan deskundigheid. Het is daarom een goed idee om samen met een specialist door het huis te lopen die adviseert en helpt bij het beheer en behoud van historische interieurs. Specialisten bekijken daarbij zowel (kunst) historische elementen in de binnenruimte, als de conditie van het exterieur. Bij een goede interieurinspectie wordt er gekeken naar het hele gebouw. Schade aan interieurelementen kan namelijk het resultaat zijn van bouwkundige gebreken. Denk maar eens wat voor een gevolgen een lekkage van de dakgoot kan hebben voor bijvoorbeeld de papieren of textiele wandafwerking, stucplafonds, muurschilderingen en lambriseringen. Preventie en onderhoud remmen het natuurlijke proces van aftakeling van een gebouw. Bij tijdig ingrijpen wordt er schade voorkomen en is er minder kans dat het pand een dure restauratie moet ondergaan, iets dat je als eigenaar natuurlijk altijd liever vermijdt. Dan moet je die gebreken wel kunnen ontdekken en behandelen. Ook hier geldt: voorkomen is beter dan genezen. Gelukkig zijn wij in Nederland ons steeds meer bewust van de rijkdom aan historische interieurs die wij hebben en ook willen behouden! Het behoud en beheer van deze interieurs wordt ook steeds meer een aandachtspunt bij verschillende instanties.

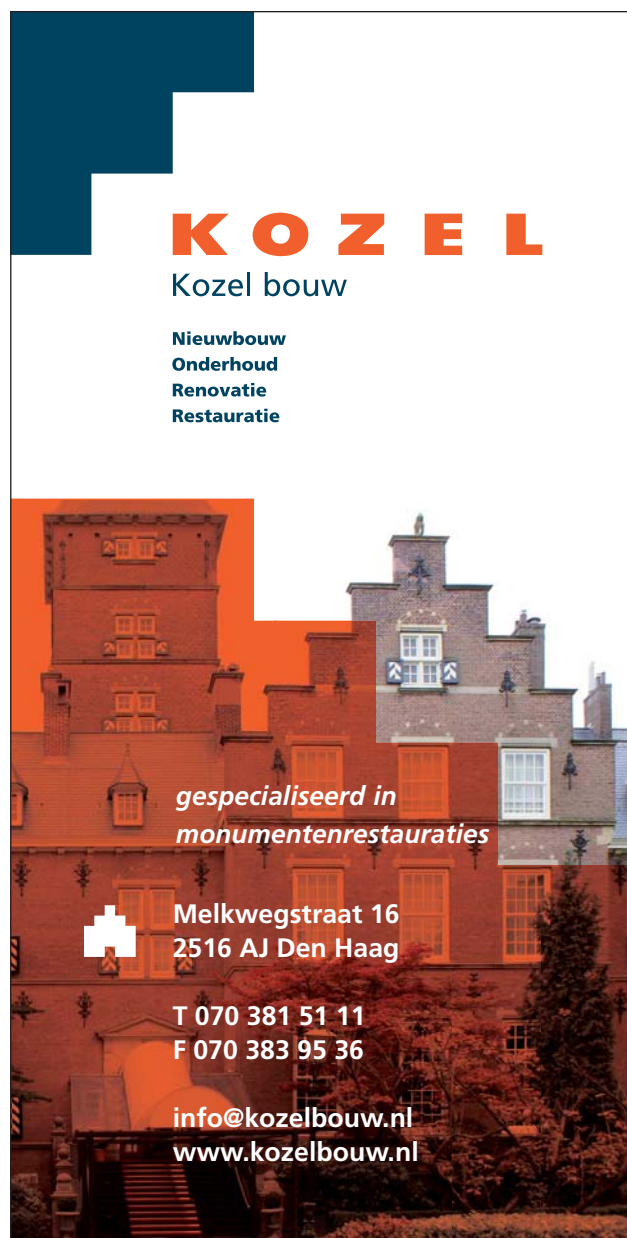
Een Engels voorbeeld

In het Verenigd Koninkrijk heeft de National Trust het onderhoud van de historische interieurs goed onderzocht en onderbouwd, problemen in kaart gebracht en op basis daarvan een uitgebreid handboek

Charlotte Prinsen-Avenarius
en Caroline Meulemans
zijn werkzaam
bij Conserf

gepubliceerd. Van *The National Trust Manual of Housekeeping* kan met recht gezegd worden dat dit het meest volledige boek is op het gebied van beheer en behoud van historische huizen en hun interieur.¹ Het zou daarom ook vaste literatuur moeten zijn voor iedereen die geïnteresseerd is in behoud en beheer van historische interieurs. Bij de samenstelling van dit boek is de National Trust er vanuit gegaan dat een huis niet bewoond wordt. Immers, de manier die zij beschrijven om een huis in een voortreffelijke staat te houden is bij dagelijks 'gewoon' gebruik moeilijk na te leven. Om een indruk te krijgen hoe de National Trust het interieur van haar monumenten beheert en conserveert, is Conserf gaan kijken bij twee buitenplaatsen in het bezit van de

advertentie

K O Z E L
Kozel bouw

Nieuwbouw
Onderhoud
Renovatie
Restauratie

gespecialiseerd in
monumentenrestauraties

Melkwegstraat 16
2516 AJ Den Haag

T 070 381 51 11
F 070 383 95 36

info@kozelbouw.nl
www.kozelbouw.nl

Boven: Nymans, zaal slapend.

Vorige pagina: Dezelfde zaal in de openstellingsperiode.

National Trust, Nymans en Osterley House. Nymans is een betrekkelijk klein huis ten zuiden van Londen waarvan tot nu toe alleen de benedenverdieping voor bezichtiging is opengesteld. In 1947 verwoestte een grote brand een groot deel van het huis. Het werd gedeeltelijk herbouwd door Anne Messel, gravin van Rosse en dochter van het geslacht Messel, dat sinds 1890 het landgoed en het huis in het bezit had. In 1992, na overlijden van Anne, kwam het huis in beheer van de National Trust. Osterley House is een indrukwekkend huis in rode baksteen, gelegen in een voorstad ten westen van Londen, opgericht in Tudorstijl en oorspronkelijk in 1570 gebouwd voor de bankier sir Thomas Gresham. Het werd eind achttiende eeuw door Robert Adam getransformeerd en aangepast voor de Childs, een rijke bankiersfamilie. Aan het interieur is in de jaren daarna weinig veranderd, toen het huis in 1949 in beheer van de National Trust kwam was veel van het achttiende-eeuwse interieur en meubilair nog in oorspronkelijke en ongeschonden staat.

Conservering

Het dagelijkse beheer van een historisch huis valt onder de verantwoordelijkheid van de 'housemanager' en de conserveringassistent(en). Zij worden aangesteld door de National Trust en hebben de zware taak om – naast de aansturing van de verschillende vrijwilligers tijdens openingsuren – de staat van het interieur te beheren en waar nodig conserverende handelingen uit te voeren. Tijdens het werkbezoek van Conserf bevonden beide huizen zich in de 'blackout'-periode: luiken, ramen en gordijnen zijn gesloten en binnen zijn meubels, wandkleden en decoratiestukken afgedekt door op maat gemaakte katoenen hoezen. De sluitingsperiode in de winter wordt door de Trust vooral gebruikt om

het interieur en al haar decoraties grondig te reinigen, reparaties uit te voeren en aanpassingen te doen op het vlak van klimaat en zon- en lichtwering. De huismanagers worden daarnaast gestimuleerd om met regelmaat bezoekersaantallen en gegevens met betrekking tot de conservering vast te leggen in 'worksheets', die hiervoor speciaal door de National Trust zijn ontwikkeld. Deze gegevens worden vervolgens tijdens een bezoek van de conserveringsspecialisten van de National Trust uitvoerig met de huismanager besproken, waarna er advies wordt uitgebracht over de te verbeteren punten. Wij werden uitgenodigd om aanwezig te zijn bij twee van dergelijke besprekingen met Madelaine Abey-Koch en de conservator en housemanagers van Nymans en Osterley House.

Uit dit bezoek kwam naar voren dat er in Engeland op een fundamenteel andere manier wordt omgegaan met historische interieurs. Er ligt een duidelijke focus op conservering van het interieur als geheel, waarbij het behoud van het oorspronkelijke karakter van het huis altijd de basis vormt bij de uitvoering van conserverende ingrepen.

Ook beschouwt de National Trust de toegankelijkheid van de huizen voor bezoekers en leden als een groot goed omdat het publiek op deze manier ook ziet waar de donaties en gelden voor worden gebruikt en het zo wordt betrokken bij het behoud van het erfgoed. In Nederland wordt er soms nog wat achteloos omgegaan met de historische interieurs. De meeste huizen die zijn opengesteld zijn in de periode dat zij niet te bezichtigen zijn gewoon dicht, meestal wordt niets afgedekt en worden er geen extra maatregelen getroffen voor de 'gesloten' periode.

De vrijwilligers, waar de huizen veelal van afhankelijk zijn, zijn vrij en het huis wordt dan vaak niet eens schoongemaakt. De luiken en gordijnen worden nog wel gesloten maar dit is meestal het enige waar tijdens een wintersluiting aan wordt gedacht. Om deze sluitingsperiode te gebruiken voor een extra schoonmaak en een intensivering van de verschillende onderhoudsactiviteiten zit nog niet voldoende in ons systeem, dit zal ook wel met de extra kosten te maken hebben. Gelukkig merken we dat er steeds meer over de grens wordt gekeken en vooral naar instanties zoals de National Trust met als gevolg een groeiend besef van het belang van het behoud en beheer van de historische interieurs. Zo is in 2000 de Stichting Het Nederlands Interieur opgericht en worden er steeds vaker symposia en lezingen georganiseerd die ingaan op het belang van het behouden van het historische interieur. Verder bestaan er verschillende instanties die zich bezighouden met het beheer en vooral het behoud van historische interieurs die u kunnen adviseren.²

Bij het lezen van dit alles denkt de eigenaar van een monument waarschijnlijk: 'Dat is allemaal leuk en aardig voor een huis dat niet permanent bewoond wordt, maar hoe doe ik dat dan met mijn huis?' Ieder begin is er één. Denk bijvoorbeeld bij het afstoffen eens met welke materialen u dit doet. Zijn dit wel de juiste materialen? Als u iets wegzet, let u er dan op of het ergens tegenaan staat? Sluit u luiken en gordijnen tegen de zon in de kamers die u weinig of niet gebruikt? Door bewust te zijn van dit soort handelingen kunt u al heel veel schade voorkomen en kunt u ervoor zorgen dat het wonen in een historisch pand voor u, maar ook voor de bewoners in de toekomst, een lust blijft en geen last.

Noten

- 1 *The National Trust, Manual of Housekeeping*, the National Trust, Oxford, 2006
- 2 Conserf Monumentenzorg is één van de instanties met een eigen afdeling Historische Interieurs.

advertentie

Conserveert & Herstelt Hout | Verdrijft Vocht

Een gezonde kijk op onroerend goed

Houtinsectenbestrijding | Zwamsanering
 Houtrestauratie met epoxytechniek | Isochips®-kruipruimteisolatie
 Vochtwerking | Kruipruimterenovatie | Constructiedroging
 Heteluchtmethode | Zuurstofarmeluchtmethode | Microgolvenmethode
 Onderzoek met de videoscope | Inspectieabonnementen

Vestigingen in: Alphen aan den Rijn | Liempde | Echt
 Heerhugowaard | Assen | Mechelen (B)

 www.vanlierop.nl

650 jaar bouwgeschiedenis

Dit jaar bestaat Slot Loevestein 650 jaar! Een geweldige gelegenheid om uit te pakken met een mooie publicatie. Het boek 'Slot Loevestein ontrafeld: 650 jaar bouwgeschiedenis' is het eerste deel in een reeks van vijf die de rijke geschiedenis van Loevestein toegankelijk maakt voor een breed publiek.

Over Loevestein is in de loop der eeuwen veel geschreven. Toch is er geen enkel publieksvriendelijk, wetenschappelijk werk verschenen. Veel literatuur over Slot Loevestein dateert uit de achttiende en negentiende eeuw en is sterk geromantiseerd. Latere publicaties zijn gebaseerd op deze eerdere werken en gebruiken dezelfde gegevens in een wat moderner jasje. Bronnenmateriaal, voor zover gebruikt, is niet meer te achterhalen. Om feiten en fictie te kunnen onderscheiden was het nodig terug te gaan naar primaire bronnen; archivalia, bouwsporen, archeologische waarnemingen en bodemvondsten.

Rapportenkerkhof

Verschillende disciplines zijn samengebracht om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van het verrassende verleden van de vesting. De basis voor het eerste deel in de reeks is gelegd door een bouwhistorisch onderzoek naar de vesting geïnitieerd door de Rijksgebouwendienst en de Stichting Museum Slot Loevestein. Het

Sunny Jansen is
conservator van Slot Loevestein

Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) voerde dit onderzoek uit. Het resultaat: een rapport van een paar kilo. De Stichting Museum Slot Loevestein heeft deze schat aan informatie nu ontsloten in een populair wetenschappelijke publicatie.

Hans Janssen (Bijzonder hoogleraar materiële cultuur der Middeleeuwen in bijzonder de Kastelenkunde Universiteit Leiden) schetst het treffend in zijn voorwoord. Hij spreekt over een dreigend 'rapportenkerkhof' met 'aan de ene kant een woud van rapportages en ongepubliceerd onderzoek, aan de andere kant een dringende behoefte aan handzame en hanteerbare samenvattingen van de resultaten van het tot nu toe verrichte onderzoek, waarmee ook het wetenschappelijke belang en de educatieve betekenis van het object onderbouwd kan worden.'

Loevestein ontrafeld

Het initiatief om de onderzoeksgeschiedenis van het kasteel Loevestein samen te vatten in 'vijf kloeke delen' is door Hans Janssen in zijn voorwoord als buitengewoon belangrijk bestempeld: 'In dit eerste deel staat de bouwgeschiedenis centraal van de bouw in het midden van de veertiende eeuw tot in de moderne tijd. De bouwgeschiedenis wordt multidisciplinair benaderd, vanuit de archeologie, de geschreven bronnen en de technische bouwhistorische analyse van het gebouw. Lange specialistische rapporten, maar ook veel ongepubliceerd onderzoek worden op een publieksvriendelijke manier samengevat tot een handzaam, rijk geïllustreerd overzicht'. En dat is inderdaad het belangrijkste uitgangspunt voor de publicatiereeks over de geschiedenis van Slot Loevestein.

Slot Loevestein ontrafeld: een prachtig ingebonden boek met harde cover, 176 pagina's, in kleur en met vele illustraties.

Titel: Slot Loevestein ontrafeld: 650 jaar bouwgeschiedenis
Uitgave: Stichting Museum Slot Loevestein, januari 2011
Auteurs: Karlien Dijkstra, Haro van Galen, Sunny Jansen, Erik Weber

ISBN: 978-90-7808-611-6, prijs: € 24,95

Te koop in de museumwinkel van Slot Loevestein of te bestellen via info@slotloevestein.nl of per telefoon 0183 447 171.

BEDREIGDE KASTELEN

In het kader van het meldpunt bedreigde kastelen dit keer twee objecten, die te maken hebben met herbestemming. Over de herbestemming van Oud-Amelisweerd bij Utrecht maakt de NKS zich grote zorgen en daar wordt via andere media aandacht aan besteed. Hier behandelen we de wederwaardigheden van de ruïne Bleyenbeek en kasteel Puth.

Kasteel Bleyenbeek, Afferden (Limburg)

De huidige kasteelruïne is het tweede Bleyenbeek. Het eerste moet in de loop van de veertiende eeuw zijn gebouwd. Waarschijnlijk heeft dit eerste Bleyenbeek een agrarisch karakter gehad. Aan het einde van de veertiende eeuw werd dit totaal gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw. Deze bestond uit een zware vierkante toren van twee verdiepingen met een aansluitende ringmuur. Aan de westzijde van de toren bouwden men een zaalvleugel, aan de zuidzijde een in de gracht uitspringende toren ter verdediging van de toegang en de brug. In de vijftiende eeuw werd dit complex uitgebreid met een ringmuur met weergang ter afsluiting van de binnenplaats met een ronde toren op de zuidwesthoek. Een poortgebouw dat gesitueerd was op de westzijde van de toren sloot aan op deze ringmuur. Het totaal was dus een omsloten binnenplaats met twee haaks op elkaar staande vleugels.

In de zestiende eeuw werd het kasteel verdedigd door aarden wallen waardoor het een strategische functie kon vervullen. Van deze burcht resteert alleen nog de buitengracht. Na 1660 voltrokken zich grote wijzigingen. Gesloopt werden de torens, het poortgebouw en de ringmuur. Het middeleeuwse deel van de oost- en westvleugel werden in de nieuwbouw geïncorporeerd. Er kwam een traptoren met een helm en spits. De houten galerijen werden in de late zeventiende eeuw vervangen door stenen met arcaden. De ridderzaal, de zogenaamde Paradijszaal, had een bijzonder beschilderd plafond. In de noordvleugel werd in 1704 een kapel toegevoegd. Halverwege de negentiende eeuw voltrok zich nog een grote wijziging: modernisering, demping van de gracht en de vensters werden kleiner gemaakt.

Een neoromaanse kapel kwam er in 1872 toen het kasteel een aantal paters Jezuïeten herbergde. In 1911 brandde de voorburcht af, om een paar jaar later weer te worden opgebouwd met het oorspronkelijk materiaal. In 1944 werd het kasteel gebombardeerd door de Geallieerden en na de oorlog verviel de Bleyenbeek tot ruïne.

Het huis werd vanaf de zestiende tot ver in de achttiende eeuw bewoond door de familie Schenk van Nydeggen. Zij werden door de familie Van Hoensbroek opgevolgd, die het pand aan de jezuiten en na hen aan de zusters Ursulienen ter beschikking stelde. Daarna kwam het in handen van ondernemers en bedrijven. De huidige eigenaar van de ruïne is Real Estate. In 1987 werd door de universiteit van Nijmegen gepleit voor consolidatie van Bleyenbeek en met gemeentelijke subsidie werden in 1991 en 1998 noodmaatregelen uitgevoerd.

De Stichting tot redding van het Kasteel Bleyenbeek, met als voorzitter een kleinzoon van de margarinefabrikant en gewezen eigenaar Jurgens, pacht de grond en zet zich in voor het behoud van het kasteel. De stichting beheert de kasteelruïne en probeert het een goede herbestemming te geven. Dat is niet eenvoudig. De stichting is voornemens in het najaar een symposium te houden over het thema kasteelruïnes uit de Tweede Wereldoorlog in Limburg, Gelderland en het Duitse grensgebied. Het zal dan vooral gaan over consolidatie, reconstructie en herbestemming. Voor een consolidatie van Bleyenbeek is ongeveer 1,9 miljoen nodig waarvoor onder meer bij de RCE subsidie is aangevraagd.

Kasteel Puth, Voerendaal (Limburg)

Het bederigde kasteel Puth is een omgracht, rechthoekig complex bestaande uit twee bouwlagen uit het midden van de zestiende eeuw. Heel waarschijnlijk heeft het geen voorganger gehad. De rechterzijmuur heeft weinig vensters maar wel een laatgotische boogfries. De achtergevel heeft vensters die in de zeventiende eeuw zijn vergroot. Beide gevels bestaan uit mergelsteen. In de achttiende eeuw zijn zowel de voor- als de linkerzijgevel vernieuwd. De voorgevel is symmetrisch en vijf traveeën breed. Ingang en vensters worden omlijst door hardsteen. Het kasteel werd voornamelijk voor agrarische doeleinden gebruikt en niet zozeer als buitenverblijf: de zolder was in gebruik als graanopslag. Op de voorburcht, buiten de gracht, staat een U-vormige hoeve, met in de middenvleugel de

Vorige pagina: Ruïne Bleyenbeek (Limburg).

Boven en onder: Puth (Limburg), resp. voorzijde en achterzijde.

poort met hardstenen omlijsting Deze hoeve is in 1964 voor een deel vernieuwd. De rest van de hoeve dateert uit 1731. Ook is in dat jaar een huiskapel ingericht. Opeenvolgende eigenaren en bewoners zijn ondermeer Van Putt en Van Bongard. In de zestiende eeuw viel het goed door huwelijk toe aan Van Tz(i)evel en vervolgens aan Van Dobbelstein van Doenraede. Door schulden gedwongen moest deze familie het in 1650 verkopen. De nieuwe eigenaar was de Akense koopman Nicolaas Rulands en na hem Ignatius de Rougemont, raad en auditeur-generaal van het Spaanse leger. Diens weduwe verkocht het huis in 1726 aan de familie De Hayme. Door huwelijk ging het over naar de familie De Marchant et d'Ansembourg en uiteindelijk naar de familie Zu Stolberg-Stolberg. De kinderen van de laatste graaf kregen Puth door hem overgedragen. Er is een stichting die zich inzet voor het behoud van het huis. Er wordt getracht subsidie te verkrijgen voor restauratie, want het complex is verwaarloosd. Er is waterschade, waarschijnlijk veroorzaakt door een aardbeving en het kasteel is aan het verzakken. De stichting zoekt ook naar een geschikte herbestemming. ■

BOEKEN

C. Gietman.

Republiek van adel.

Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702).

Utrecht 2010.

ISBN 978 90 75879 50 6.

‘Eer ging zelfs boven het leven’, zo schrijft Gietman in deze publiëksuitgave van zijn proefschrift. Als het overheidsgezag zwak is, wordt de plaats die een individu inneemt in de maatschappij bevochten met kracht en macht, door het respect dat hij weet af te dwingen. Dat respect is gebaseerd op ‘eer’ en met name de adel was er van overtuigd dat de eigenschappen die met eer samenhangen – voor mannen vooral moed en autoriteit, voor vrouwen kuisheid - bijna genetisch waren vastgelegd of, in de termen van de tijd: in het bloed

zaten, ‘blood will tell’. Die eer werd als een mantel gedragen en mocht iemand beweren dat er een vlekje op zat, dan bleek een edelman over een zeer kort lontje te beschikken en moest, vaak op zeer agressieve wijze, de goede naam direct worden verdedigd. Gietman geeft vele voorbeelden van die strijd om het behoud van de eer. De adel had er een dagtaak aan, zo lijkt het. Niet alleen de levende telgen van een geslacht moesten hun respect zien te bewaren, ook de naam van reeds overleden leden mocht niet postuum aan erosie onderhevig zijn.

Hij deelt zijn prettig geschreven en toegankelijke studie in een aantal thema’s in, zoals familie, geweldsuitoefening en de jacht. Opvallend is dat bij de verdediging van de eer vaak naar weinig eervolle methoden werd gegrepen. Zo sprak een boer een edelman er op aan tijdens het jagen zijn korenvelen vernield te hebben. Dat kwam de man duur te staan. Nog maanden later moest de arme landbouwer allerlei treiterijen ondergaan. Vaak was de edelman zijn eigen grootste vijand.

Het kwam nogal eens voor dat edellieden in beschonken toestand zich te schande maakten en zich dan middels confrontaties met soms dodelijke afloop moesten revancheren. De vele illustratieve anekdotes maken het boek zeer leesbaar en trekken de lezer mee in de adellijke wereld van de zestiende en zeventiende eeuw. De afbakening van het boek is wat minder voor de hand liggend. Weliswaar hangen de jaartallen samen met de rol die de Oranjes, als top van de adelspiramide, speelden, maar het eerbegrip beperkt zich zeker niet tot deze periode. Juist omdat de omgang met de eer in de loop van de tijd en zeker onder invloed van de Reformatie verandert (gedrag dat eerst werd getolereerd in een edelman, bleek na het religieus beschavingsoffensief later not done) is het aardig om de late middeleeuwen als contrast te nemen. Ook de burgerlijke eer zou het verdienen om bestudeerd te worden. Is die verschillend van die van de adel of juist daarvan afgeleid? En wat gebeurt er met het eerbegrip nadat de rol van de adel in het bestuur is uitgespeeld? Kortom, hopelijk besluit Conrad Gietman om in de toekomst nog een vervolgstudie uit te voeren!

Joosje van Dam.

Havezathe Voorstonden.

Vijf eeuwen bewoners en wat zij ons nalieten.

Met bijdragen van Egbert Hoogenberk.

Zutphen 2010.

ISBN 978 90 5730 891 4

Regelmatig verschijnen er prachtig vormgegeven monografieën over kastelen, ruim geïllustreerd in groot formaat. Havezathe Voorstonden is zo'n boek, 143 pagina's dik, vol moderne en historische afbeeldingen. Het witgepleisterde huis staat in de buurt van Brummen en werd in 1977 gekocht door de familie Hoogenberk, die de vervallen havezathe liefdevol restaureerde. Ooit, zo beweert de auteur, stond hier een spieker op de wat hoger gelegen oeverwal van de IJssel, maar de naam Voorstonden duikt pas in de zeventiende eeuw op, wanneer een Gijsbert van Wisch heer van Voorstonden blijkt.

De bouwhistorische resten tonen aan, dat er toen al minstens anderhalve eeuw een stenen gebouw aanwezig was. Via vererving komt de havezathe in handen van de Schimmelpennincks van der Oije, die tot aan de patriottentijd eigenaar blijven. De oudste afbeelding van het huis stamt pas uit 1800, zodat we voor een reconstructie van het uiterlijk van het huis af moeten gaan op de plattegronden van de kelder, op basis waarvan een aantal duidelijke tekeningen is opgenomen. Onder latere eigenaren wordt het huis verbouwd en ook de parkaanleg kent diverse transformaties. Het is een prettig leesbaar boek, met soms wat onfunctionele maar wel grappige uitweidingen. Een dilemma bij een dergelijke uitgave is de mate waarin het beschreven object in een breder kader moet worden geplaatst. Bij Voorstonden gebeurt dit slechts mondjesmaat terwijl dat het historisch begrip juist had kunnen vergroten. Geen huis bestaat in het luchtledige.

Wilma Nijenhuis-ten Arve.

Het landgoed Rhederoord.

Vooraanstaand cultureel erfgoed.

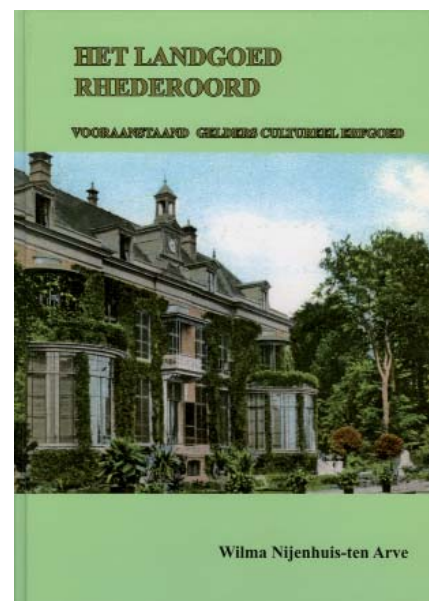
Zelhem 2010.

ISBN 978 90 70238 54 4

Vergelijkbaar met het boek over Voorstonden is deze uitgave over het Gelderse Rhederoord, dat bij De Steeg ligt. De hoofdstukken zijn geordend op bewoner

en met name de familie Brantsen, waarover twee jaar geleden al een uitgave tot stand kwam rond het huis Wielbergen, heeft een belangrijk stempel op Rhederoord gedrukt.

Het landgoed werd gesticht door het echtpaar Everwijn uit de Arnhemse-Nijmeegse elite, dat veel land in de omgeving aankocht. Het diende als belegging, als statussymbool en het gaf ook toegang tot enkele ambten. Een huis bouwden de Everwijns echter niet. Rhederoord kwam later aan de schoonzoon Hendrik Brantsen uit een Edese familie. Het was zijn zoon Willem die het huis Rhederoord bouwde. Architect was Gerrit Ravenschot, die meer buitenplaatsen bouwde of herbouwde, zoals Huis Bergh, Huis te Baak en Koppel. Ook werd een park in vroege landschapsstijl aangelegd. In de negentiende eeuw werd de bekende tuinarchitect C.E.A. Petzold ingehuurd. Vele bewoners uit de familie Brantsen worden beschreven in dit ruim geïllustreerde boek, maar ook de ontwikkelingen van het park en het huis nadat het door de Brantsens werd verlaten, worden geschetst. Anders dan het boek over Voorstonden is deze uitgave minder zorgvuldig vormgegeven. Een aantal afbeeldingen is onscherp, de bladspiegel is onprettig. Dat is jammer, want het boek heeft veel te bieden. Met name de geschiedenis van de tuin wordt in een breder kader geplaatst en met veel ontwerptekeningen verduidelijkt.

DONATUS VERZEKERT VERTROUWD SINDS 1852

In 1852 krijgt de liberale politicus Floris Adriaan baron van Hall opdracht door middel van een politieke enquête de wenselijkheid van zoutaccijnzen te onderzoeken. In datzelfde jaar wordt Donatus opgericht. Sinds die tijd verzekeren wij kerkgebouwen, monumenten en zorginstellingen. Zonder winstoogmerk. Met veel expertise. Voor meer informatie zie www.donatus.nl of bel 073 - 522 17 00.

Donatus